

1991 წლის „აგვისტოს კუთხი“ მოსკოვში და საქართველოს ხელისუფლების დამოკიდებულება მისდამი

(ბრიტანული და ირლანდიული პრესის მასალების მიხედვით)¹

საკვანძო სიტყვები: ბრიტანული პრესა, ირლანდიური პრესა, საბჭოთა კავშირი, მოსკოვი, საქართველო, აგვისტოს პუტჩი, ზვიად გამსახურდია, მიხეულ გორბაჩოვი, ბორის ელცინი, გენადი იანაევი, ეროვნული გვარდია, თენგიზ კიტოვანი, საგანგებო მდგომარეობის სახელმწიფო კომიტეტი

Keywords: British Press, Irish Press, Soviet Union, Moscow, Georgia, August Coup, Zviad Gamsakhurdia, Mikheil gorbachev, Boris Yeltsin, Gennady Ianaev, National Guard, Tengiz Kitovani, State Committee for Emergency Situations

„ცივი ომის“ დასასრულს, როდესაც საბჭოთა კავშირის დაშლის რეალური პერსპექტივა გამოიკვეთა, ქვეყნის შიგნით არსებული ვითარებით დასავლური საზოგადოების ინტერესმა მოიმატა. ამ მხრივ განსაკუთრებით აქტიურობდა ბრიტანული პრესა, რის დადასტურებასაც წარმოადგენს ბეჭდურ მედიასა და ტელევიზიებში არსებული მასალები. მრავალრიცხოვანი გამოცემები ყოველდღიურ რეჟიმში აწვდიდა ინფორმაციას მკითხველს სსრ კავშირში არსებულ ვითარებაზე. განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა იმ ქვეყნებს, რომლებიც აქტიურად უპირისპირდებოდნენ მოსკოვის დიქტატს, კერძოდ კი ბალტიისპირეთის ქვეყნებსა და საქართველოს.

1991 წლის 18-21 აგვისტოს მოსკოვში მომხდარი მოვლენები ძალიან რთული და კომპლექსურია, ამჯერად კი ჩვენ განვიხილავთ თუ როგორ გაშუქდა ბრიტანულ და ირლანდიურ პრესაში საქართველოს რესპუბლიკის პოზიცია და როგორ აისახა საქართველოზე აღნიშნული პროცესი. დასავლური პრესა აქტიურად წერდა სსრ კავშირის დედაქალაქში მიმდინარე მოვლენებზე, ამავე კონტექსტში, საინტერესო ცნობებს ვხდებით საქართველოს ხელისუფლების დამოკიდებულებაზე მოსკოვის

¹ წარმოდგენილი სტატია მოხსენების სახით წაკითხულია კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის საერთაშორისო კონფერენციაზე: „გამოწვევები და ტენდენციები ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში“.

პუტჩთან დაკავშირებით.

საქართველოს რესპუბლიკის ხელისუფლების პოზიციებთან დაკავშირებით დღემდე გრძელდება კამათი, აღნიშნული პრობლემის ირგვლივ, როგორც პროფესორი დაზმირ ჯოჯუა აღნიშნავს, „სრულფასოვანი მეცნიერული ატრიბუცია აშკარად გაძნელებულია წყაროებრივი ბაზის უაღრესად შეზღუდული რაოდენობით. გარკვეული მიზეზების გამო პუტჩის მიმართ საქართველოს ხელისუფლების ამსახველი საარქივო მასალა ფაქტობრივად არ არსებობს“ (ჯოჯუა 2007: 323). ჩვენს ნაშრომში ვეცდებით მოცემულ საკითხთან დაკავშირებით საქართველოს პოზიციასთან არსებული ცნობები გამოვკვეთოთ.

1991 წლის 18 აგვისტოს, საბჭოთა პოლიტიკურმა და სამხედრო ლიდერებმა, „გადაწყვიტეს სახელმწიფო გადატრიალების მოწყობა: „როდესაც გორბაჩოვი თავის ოჯახთან ერთად ისვენებდა ფოროსში, ყირიმის ნახევარკუნძულზე, დაიწყო შეთქმულების პირველი ეტაპი“ (ჯოჯუა 2007: 324). მასთან გაგზავნეს ჯგუფი გენერალური შტაბის უფროსის იური ბოლდინის ხელმძღვანელობით იმ იმედით, რომ გორბაჩოვი მათთან ითანამშრომლებდა და საგანგებო მდგომარეობას გამოაცხადებდა.

მიხაილ გორბაჩოვის უარის შემდეგ პუტჩისტებმა ის თავის რეზიდენციაში დაატყვევეს. ოფიციალურად კი გამოცხადდა, რომ სსრ კავშირის პრეზიდენტი მძიმედ ავად იყო, ამიტომ ქვეყნის მართვას თავის თავზე იღებდა საგანგებო მდგომარეობის სახელმწიფო კომიტეტი (ГКЧП).

გადატრიალების მთავარი მიზანი იყო სსრ კავშირის დაშლის შეჩერება და არსებული სისტემის შენარჩუნება. ეს კარგად ჩანს საგანგებო მდგომარეობის სახელმწიფო კომიტეტის მიერ 1991 წლის 19 აგვისტოს გამოცემულ ბრძანებულება №1-ში, რომელშიც „პუტჩისტები ღიად აფიქსირებდნენ სახელმწიფო გადატრიალების მიზეზებს – ქვეყნის სუვერენიტეტისათვის დამღუპველი პოლიტიკის შეჩერება და სსრკ-ს ერთიანობის შენარჩუნება“ (ჯოჯუა 2007: 325). მათ ასევე დაიწყეს ბრძოლა ოპოზიციური პარტიებისა და პრესის წინააღმდეგ. იმავე დღეს რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტმა ბორის ელცინმა გამოსცა საგანგებო მიმართვა რუსეთის მოქალაქეებისადმი, რომლის მიხედვითაც „ისევე, როგორც საგანგებო მდგომარეობის სახელმწიფო კომიტეტი, მისი გამოცემებული ბრძანებები და დადგენილებები არის არაკონსტიტუციური“ (Bonnell, Cooper... 2015: 29). მან დაგმო სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობა და სამთავრობო სტრუქტურები და ძალოვანი სამინისტროები თავის დაქვემდებარებაში გადაიყვანა, ასევე მოუწოდა მოქალაქე-

ებს გამოსულიყვნენ მოსკოვის ქუჩებში და დაეცვათ სახელმწიფო.

დასავლურმა სახელმწიფოებმა პუტჩის მიმართ თავიდანვე უარყოფითი პოზიციები დაიკავეს. აშშ პრეზიდენტმა ჯორჯ ჰერბერტ უოკერ ბუშმა, გაერთიანებული სამეფოს პრემიერ-მინისტრმა ჯონ მეიჯორმა და გერმანიის კანცლერმა ჰელმუტ კოლმა და სხვებმა დაგმეს პუტჩისტების ქმედებები. დასავლეთის ლიდერების მხარდაჭერამ კიდევ უფრო გაუმაგრა პოზიციები დემოკრატიულ ძალებს და დაიწყო ხუნტის დემორალიზაცია (Bonnell, Cooper... 2015: 30).

საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტის ზვიად გამსახურდიას პოზიციები და დამოკიდებულება არის განხილული ბრიტანული გაზეთის „The Courier and Advertiser“-ის სტატიაში სათაურით – „ლიდერი მიანიშნებს გადატრიალების მოწყობაზე“, რომელშიც გაანალიზებულია აღნიშნულ საკითხზე ზვიად გამსახურდიასთან დასავლური პრესის სხვადასხვა გამოცემების მიერ ჩაწერილი ინტერვიუები. შესავალში აღნიშნულია, რომ ზვიად გამსახურდია არის საქართველოს ლიდერი და მისმა რესპუბლიკამ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა ამავე წლის აპრილში. ავტორი განიხილავს ამერიკული ჟურნალის „Time“-ის ცნობას, რომ „როგორც საქართველოს პრეზიდენტმა ზვიად გამსახურდიამ გუშინ განაცხადა, დრო გვიჩვენებს ჩაიშალა თუ არა საბჭოთა გადატრიალება, თუ ეს იყო წინასწარ დაგეგმილი ოპერაცია მიხაილ გორბაჩოვის პოზიციების გასამყარებლად“ (Leader hints at „set-up“ coup 1991: 3). იმავე სტატიაში განხილულია ზვიად გამსახურდიას ინტერვიუ ფრანგული გაზეთის „Le Figaro“-ს კორესპონდენტთან, რომელთან საუბრის დროსაც საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტმა განაცხადა, რომ „მომხდარმა პუტჩმა გორბაჩოვს პოპულარობა და ნდობა მოუტანა, ეს კი შესაძლებლობას აძლევს, რომ გაიმარჯვოს საპრეზიდენტო არჩევნებში“. სტატიაში ხაზგასმულია ისიც, რომ საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტის აზრით, „ყოველივე წარმოადგენდა სპეციალურად დადგმულ „გადატრიალებას“, რომლის მიზანიც იყო გორბაჩოვისთვის ხალხის ნდობის მოპოვება“ (Leader hints at „set-up“ coup 1991: 3).

გაზეთ „Le Figaro“-ს კორესპონდენტთან, ერიკ ფლამანთან ინტერვიუს ქართული თარგმანი გამოქვეყნდა გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკაში“ სათაურით – „კეთილად დასრულდა საქმე, მაგრამ ეჭვები მაინც მრჩება“ (ფლამანი 1991: 3).

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ზვიად გამსახურდია იმავეს ამტკიცებდა თავის მოგონებებში: „პუტჩის დღეებში გამოვთქვი მოსაზრება, რომ ეს

დაიდგა გორბაჩოვის ხელმძღვანელობით, კავშირის დაშლის გადარჩენის მიზნით“ (Гамсахурдия 1996: 86).

აგვისტოს პუტჩთან დაკავშირებით ზვიად გამსახურდიას შეხედულებები განხილულია ირლანდიურ გაზეთ „Irish Independent“-ში, სადაც აღნიშნულია, რომ საქართველოს პრეზიდენტს არ სჯერა მომხდარი გადატრიალების და ის წინასწარ დაგეგმილ ქმედებად მიაჩნია. „მოდი ვნახოთ რა ბედი ეწევა ვიცე-პრეზიდენტ გენადი იანაევს. თუ ჩატარდება სათანადო სასამართლო პროცესი და მას დააპატიმრებენ, მაშინ მე დავიჯერებ გადატრიალების სინამდვილეს და თუ ის გახდება „თვით-მკვლელობის“ მსხვერპლი ან მოულოდნელად მძიმედ დაავადდება, მაშინ ჩავთვლი, რომ ეს იყო ხელოვნურად მოწყობილი „გადატრიალება“ და ხელისუფლება ცდილობს გააქროს მისი ლიდერები პოლიტიკიდან“ (The Collapse Of Soviet Communism 1991: 11).

მომდევნო გამოცემა, რომელიც წერს საქართველოს ხელისუფლების დამოკიდებულებაზე 1991 წლის აგვისტოს პუტჩის მიმართ, არის „Sunday Tribune“. მოსკოვში მყოფი მისი კორესპონდენტის ჯონ მიურეის სტატიაში „რესპუბლიკებს ეშინიათ კვლავ დაბადებული რუსული დათვის“, რომელშიც განხილულია მოცემულ პერიოდში სსრ კავშირში შემავალი და მისგან უკვე გამოყოფილ რესპუბლიკებში არსებული ვითარება: „მოსკოვში მიმდინარე გამოსვლების დროს აფხაზი და ოსი მომიტინგეები და კომუნისტები დაატარებდნენ პლაკატს წარწერით – ლენინი გადატრიალების შემდეგ და მხარდაჭერას უცხადებენ საგანგებო კომიტეტს“ (Murray 1991: 11). იმავე ნომერში ვკითხულობთ, რომ „შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, საქართველოს პრეზიდენტი იძულებული გახდა დათანხმებოდა გადატრიალების მეთაურთა ყველა მოთხოვნას“ (Murray 1991: 11).

მოკლედ უნდა განვიხილოთ 1991 წლის აგვისტოს პუტჩის მიმდინარეობის პერიოდში საქართველოში არსებული ვითარება და მისი შედეგების ასახვა საქართველოზე. საგანგებო მდგომარეობის სახელმწიფო კომიტეტის მიერ გამოცხადებულ, 1991 წლის 19 აგვისტოს გამოცემულ ბრძანებულება №1-ში, მე-2 მუხლი ითვალისწინებდა: „სსრ კავშირის კონსტიტუციის დაკანონების საწინააღმდეგოდ მოქმედი ხელისუფლებისა და მმართველობის ორგანოები გასამხედროებული ფორმირებანი“ (ჭოჭუა 2007: 326), რაც პირდაპირ ემუქრებოდა როგორც საქართველოს რესპუბლიკის სუვერენიტეტს, ისე მისი დაცვის გარანტს, ეროვნულ გვარდიას. ამიტომ საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტმა მიიღო

გადაწყვეტილება ეროვნული გვარდიისთვის სტატუსის შეცვლის შესახებ, რომელიც ერთგვარად კომპრომისული ნაბიჯი იყო: „ითვალისწინებდა რა შექმნილ სიტუაციას, გამსახურდიათ გვარდია შინაგან ჯარად გამოაცხადა და იგი შინაგან საქმეთა სამინისტროს დაქვემდებარებაში შეიყვანა, რაც კრემლის მთავარი მოთხოვნა იყო“ (კვესელავა 2007: 151). თუმცა ამით არც მისი ფუნქცია შეცვლილა და ის არც დაუშლიათ, როგორც ამას პოლიტიკური ოპონენტები წარმოგვიდგენდნენ (საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტის განცხადება 1991: 1).

გვარდიის რესტრუქტურიზაციის შემდეგ დაკავებული თანამდებობიდან განთავისუფლდა მისი სარდალი თენგიზ კიტოვანი (საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტის ბრძანებულება... 1991: 1), რის შემდეგაც მან ეროვნული გვარდიის ნაწილთან ერთად გამოაცხადა დაუმორჩილებლობა და პრეზიდენტის ოპონენტთა მხარეს გადავიდა.

აგვისტოს გადატრიალების დროს მნიშვნელოვანია ზვიად გამსახურდიას პოლიტიკური ნაბიჯების შეფასება. მან 20 აგვისტოს მიმართა დასავლურ საზოგადოებას და სახელმწიფოთა ლიდერებს (მიმართვა დასავლეთის ქვეყნების ხალხებისა და მთავრობებისადმი 1991: 1), სადაც მოუწოდებდა აქტიური ქმედებებისკენ, რომ შეეჩერებინათ სსრ კავშირის შენარჩუნებისა და მასში რესპუბლიკების კვლავ იძულებით გაერთიანების გეგმები – „ასეთი მოვლენების პირისპირ გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება დასავლეთის სახელმწიფოთა პოზიციას, უკომპრომისო შეფასებას იმისა, რაც ხდება, აგრეთვე აქტიურ დიპლომატიურ თუ სხვაგვარ მოქმედებას“ (საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები 2013: 278). ამავე მიმართვაში „ზვიად გამსახურდია თხოვნით მიმართავს დასავლეთის ქვეყნებს, რომ მოსკოვში მომხდარი სახელმწიფო გადატრიალების ფონზე აღიარონ სსრკ-ის შემადგენელი რესპუბლიკების დამოუკიდებლობა“ (Bonnell, Cooper... 2015: 278). ასევე მან ღია წერილი გაუგზავნა ბორის ელცინს, სადაც მას თანადგომა გამოუცხადა (პრეზიდენტ ბ. ელცინს.. 1991: 1). ასევე მნიშვნელოვანია, რომ მან 20 აგვისტოს, „ბი-ბი-სი“-ს კორესპონდენტს ინგლისურ ენაზე მისცა ინტერვიუ და მთელს მსოფლიოს მოუწოდა არ ეცნოთ პუტჩისტები (კვესელავა 2007: 152).

ამგვარად, 1991 წლის აგვისტოში მოსკოვში მოხდარი სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობის ფონზე, ჩვენ ვეცადეთ წარმოგვედგინა ბრიტანულ და ირლანდიურ პრესაში ასახული საქართველოს ხელისუფლების დამოკიდებულება აღნიშნული მოვლენისადმი და მთავარი

აქცენტი გავაკეთეთ იმაზე, თუ რომელ ასპექტებს გამოყოფდნენ განსაკუთრებით და როგორ იყო წარმოჩენილი მათი პოზიციები განხილულ გამოცემებში, რომელთა პუბლიკაციებიც დიდ როლს ასრულებდნენ საზოგადოებრივი თუ პოლიტიკური აზრის ფორმირებაზე, საქართველოს შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურის ნუსხა:

- ▶ კვესელავა 2007: კვესელავა იგორ. საქართველოს უახლესი ისტორიის ქრონიკები II ზვიად გამსახურდია დისიდენტი პრეზიდენტი მონამე. თბილისი, „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2007;
- ▶ ჯოჯუა 2007: ჯოჯუა, დაზმირ. 1991 წლის აგვისტოს პუტჩი და საქართველო. სოხუმის უნივერსიტეტის შრომები, ტომი I ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სერია. თბილისი, „სოხუმის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 2007;
- ▶ საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები 2013: საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები, ოფიციალური დოკუმენტები, მიმართვები და ინტერვიუები, ზვიად გამსახურდია, ტომი II, თბილისი, „ირიდა“, 2013;
- ▶ Bonnell, Cooper... 2015: Bonnell Victoria E., Cooper Ann, and Freidin Gregory. Russia At The Barricades Eyewitness Accounts of the August 1991 Coup. New York, Routledge Taylor & Francis Group. 2015;
- ▶ Гамсахурдия 1996: Гамсахурдия Звиад. За независимую Грузию. Москва 1996;
- ▶ მიმართვა დასავლეთის ქვეყნების ხალხებისა და მთავრობებისადმი 1991: მიმართვა დასავლეთის ქვეყნების ხალხებისა და მთავრობებისადმი, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1991, №163. გვ.1;
- ▶ საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტის გაცხადება 1991: გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1991, №166, გვ. 1;
- ▶ საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტის ბრძანებულება... 1991: საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტის ბრძანებულება თენგიზ კიტოვანის შინაგანი ჯარების – ეროვნული გვარდიის სარდლის თანამდებობიდან განთავისუფლების შესახებ, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1991, №166. გვ.1;
- ▶ ფლამანი 1991: ინტერვიუ გაზეთ „Le Figaro“-ს კორესპოდენტ ერიკ ფლამანთან. „ზვიად გამსახურდია: კეთილად დასრულდა საქმე, მაგრამ ეჭვები მაინც რჩება“, გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა“, 1991, №170. გვ. 3;
- ▶ პრეზიდენტ ბ. ელცინს... 1991: პრეზიდენტ ბ. ელცინს. რსფსრ სახალხო დეპუტატთა საგანგებო სესიას. გაზ. „საქართველოს

რესპუბლიკა“, 1991, №165. გვ. 1;

- ▶ The Collapse Of Soviet Communism 1991: The Collapse Of Soviet Communism გაბ. „Irish Independent“. 24 აგვისტო, 1991. გვ. 11;
- ▶ Murray 1991: Murray John. Republics fear the Strength of the reborn Russian bear. ჟურნ. „Sunday Tribune“, August25th1991. გვ.11;
- ▶ Leader hints at „set-up“ coup 1991: Leader hints at „set-up“ coup, გაბ. „The Courier and Advertiser“.. August24th1991. გვ. 15.

Giorgi Butskhrikidze

Researcher at The Center For Contemporary History
Ph.D. program of History, TSU

„AUGUST COUP“ OF 1991 IN MOSCOW AND THE ATTITUDE OF THE GEORGIAN GOVERNMENT TOWARDS IT (ACCORDING TO BRITISH AND IRISH PRESS MATERIALS) (SUMMARY)

Towards the end of the cold war, as the prospect of the USSR collapsing became realistic, the west began to pay closer attention to the region, and their interests expanded. The British press was noticeably active in this regard, attested by substantial evidence in the archives. Numerous journals reported on the state of the USSR daily. Special attention was paid to the nations that had turned against the regime and repression imposed by Moscow, namely the Baltic nations and Georgia.

The events that took place on August 18-21, 1991, are eminently complex. We attempt in this work to analyze how the British and Irish media described the position assumed by the Georgian republic and how the aforementioned events affected the state of the country. Naturally, the western media actively covered the events occurring at the time in the capital of the USSR. There are some curious findings about the attitude that the Georgian government had adopted at that time.